

Bilješke o čitanju

BORIS VULIĆ

Napetost znanstvenoga, nastavnoga i istraživačkoga djelovanja donese s vremenom i pitanje što je zapravo teže, pisati ili čitati. Redovito se odgovara da je između tih dviju ljudskih djelatnosti pisanje tekstova uvijek i objektivno teže od studioznoga čitanja tekstova. Čitanje se općenito povezuje s mirom, ugodom, lakim prekidanjem i ponovnim započinjanjem tamo gdje se stalo. Čitati se može na svakome mjestu i u svako vrijeme, čak se može i ležati dok se čita. S pisanjem je bitno drukčije. Ono podrazumijeva silnu volju da se pisac zatvori u ćeliju pisačega stroja, da mu sate *guta* čas bdijenje pred prazninom bjeline papira, čas muka samoga pisanja u kojem se uvijek odigrava prava drama povezivanja pravih misli i izbora prikladnih riječi. Nagli prekid pisanja može nepovratno odnijeti važnu misao. Pisanje se često mora zgotoviti pod pritiskom očekivanja drugih i zadanih rokova. Sve to dodatno otežava i osjećaj koji prati gotovo svakoga pisca, a to je nezadovoljstvo napisanim koje se javlja u svijesti raskoraka između onoga što se htjelo reći i onoga što je napisano, a koje je najjače pri prvom čitanja završne inačice napisanoga. Muka pisanja tu ne prestaje jer slijede (ne)prilike u svezi s objavom teksta, recenzijama i komentarima, koji se nerijetko pretvore u žestoke obračune, manje zbog teza i promišljanja koja su u tekstu, a više zbog dojmova i predrasuda kojima se zapravo obračunava sa samim piscem i njegovim djelovanjem.

Sigurnost i jednoznačnost gore skiciranoga odgovora da je pisanje uvijek teže od čitanja nedavno su mi uvelike poljuljale dvije misli. Prva je došla tijekom neformalnoga i opuštenoga razgovora s uglednim hrvatskim filozofom koji mi je omogućio da mu postavim i pitanje koliko stranica dnevno treba pročitati. Bez mnogo promišljanja i onoga *spašavajućega* odgovora da *sve ovisi o...*, odmah mi je odgovorio: »Ako je tekst važan, ne više od pola stranice dnevno!« Da, dobro ste pročitali! Jamačno da tim odgovorom nije htio relativizirati dnevno čitanje ni doslovno mjeriti pročitane stranice po danu, nego prodorno uputiti na važnost pozornoga i cjelovitoga čitanja, možemo reći *istinskoga čitanja*, kojega nema bez muke polaganosti i sporosti, što nas jedino i dovodi do ozbiljnoga uranjanja u tekst i misao. Jedino se tako može govoriti o cjelovitom, odnosno *istinskom čitanju* koje onda otvara put za *istinsko promišljanje i pisanje*, za pisanje koje će biti ne samo točno nego i promišljeno, relevantno, izvorno, a onda, svakako, i zapaženo te dalje čitano i razvijano. Napominjem da je upravo spomenuti filozof, koji inzistira na sporom čitanju, autor velebnih filozofskih djela, i na našem i na drugim jezicima, koji i dalje

nadahnjaju mnoge. Logika sporoga i pozornoga čitanja očito skida auru lakoće čitanja spram pisanja i samo čitanje podiže na ljestvici zahtjevnosti ljudskih djelatnosti. Tomu u prilog svjedoči i sljedeća misao koju sam, kako istaknuh, također nedavno susreo. Riječ je o misli mađarskoga pisca i novinara Sándora Máraia:

»*Treba čitati na silu. Ponekad čitati jačom silom od one kojom je napisano ono što čitaš. Čitati revno, strasno, pažljivo i nepopustljivo. Pisac može brbljati; ali ti čitaj bez puno riječi. Svaku riječ, jednu za drugom, prisušujući knjigu sprijeda i straga, vidjevši tragove koji vode u dubinu, pazeći na skrivene signale koji su piscu možda promakli kada je prodirao u suštinu svojega djela. Nikada ne čitati s podcjenjivanjem, ovlaš, kao onaj kojeg su pozvali na božansku gozbu pa samo vrškom vilice probire po jelima. Čitati elegantno, velikodušno. Čitati kao da čitaš posljednju knjigu u ćeliji za osuđenike na smrt koju ti je dao tamničar. Čitati na život i smrt jer je to najveći ljudski dar. Promisli da samo čovjek čita.*«¹

Prema tomu, čitanje ne znači samo ugađanje vlastitoj znatiželji i izbor prema vlastitim interesima. Čitanju se ne može pristupati logikom tržišta i supermarketa (čitam samo ono što hoću, što mi je korisno i zanimljivo...). I zato čitati treba, prije svega, na silu koja, ponekad ili često, mora biti jača od one koja je potrebna za pisanje. Treba čitati na silu jer ono traži upornost, ono treba biti djelatnost koju će čovjek obavljati svakoga dana. Gornja nas misao ipak podsjeća da sila čitanja ne znači gubljenje elegantnosti i strasnosti čitanja. Na djelu je upravo suprotno. Ako nema muke čitanja, nema ni profinjene radosti zbog pročitanoga. Mađarski pisac odnos s čitanim djelima opisuje gotovo kao ophođenje s drugom osobom: slušati svaku riječ, prisuškivati skrivene poruke, osjetiti tragove koji nas vode dalje i mirise kraljika same knjige, što isključuje svaku nekulturnu površnost i podcjenjivanje. Tim više jer je čitanje očito velik Božji dar kojim je obdario jedino čovjeka.

Dosad rečeno ukazalo nam je na to da je nemoguće jednoznačno odgovoriti što je teže, pisanje ili čitanje. Sad ćemo pokušati pokazati važnu dimenziju čitanja koja svoju važnost poprima i iz činjenice da je uvijek više onih koji čitaju nego onih koji pišu. Živa riječ (predavanje, navještaj...) nužno traži prisutnost konkretne osobe (predavača, navjestitelja...) čija se misao neposredno pred slušateljima utjelovljuje u izgovorenu riječ. To, dakako, prestaje onda kad utihne ista živa riječ. Čitanje pak omogućuje da se duh nekoć izgovorenoga i/ili mišljenoga kao zapisano prenosi vjekovima poslije, da se uvijek iznova proniče, tumači i otkriva u svjetlu novih spoznaja i okolnosti, da sjaji u svojoj još većoj jasnoći od one koja se može spoznati u samom trenutku slušanja riječi. U predavanju dominira utjelovljena riječ onoga

¹ S. MÁRAI, *Knjiga o travama*, Zagreb, 2016., 37. Kurziv je naš.

koji predaje, koji je time neposredno blizak slušateljima, i zato nosi težište događaja. Kod čitanja nema autorove fizičke nazočnosti, on je nazočan (tek) po svojoj riječi, te je zato na potrebnoj distanci od čitatelja kako bi se težište premjestilo na samoga čitatelja, odnosno na utjelovljenje pročitanoa koje se događa u samom čitatelju i po njemu.

Čitanje je zato, još od davnih vremena, središnji način prenošenja tradicije, a to znači i vjere i kulture. Sjetimo se koliko je za sv. Augustina bilo važno i presudno upravo to da je čitao sv. Pavla, a za sv. Tereziju Avilsku to da je čitala sv. Augustina. Ti primjeri razotkrivaju svu snagu i ozbiljnost koju *istinsko* čitanje u sebi nosi, a zbog čega je ono ponekad (ili češće) i teže od pisanja. Čovjek ne čita samo zato da proširi svoje znanje, dođe do novih i korisnih informacija i tako popuni praznine na zidu namijenjenom činjenicama. Čovjek počinje istinski čitati kad se otvara mogućnosti da čitanjem razumije i tumači, a to podrazumijeva i da mijenja svoj način života, i u njegovoj jezgri i u svim periferijama, da mijenja svoje putove, svoje poglede, optiku, misli i osjećaje. Drugim riječima, čovjek istinski čita kad uloži sve potrebno i dopušta da upravo čitanjem na jedinstven način razumije i tumači svoj život, svoja pitanja i nađene odgovore, ali i onda kad se otvara novim vizurama, odlukama i navikama koje su kadre mijenjati bit, značenje i usmjerenje smisla čovjekove egzistencije. Taj dinamizam odnosa čitatelj-čitanje-pročitano njemački teolog i benediktinac Elmar Salmann naziva »čarolijom čitanja«.² Zbog te čarolije čitati treba uvijek, polako, pozorno, strasno, velikodušno i na silu.

Primjećujemo da se na takvu čaroliju čitanja oslanjaju i evanđelja i to po Kristovu pitanju koje je često upućivao: »Niste li čitali...?« (usp. Mt 12, 3-5; 19, 4; 21, 16; 22, 31; 24, 15). Božanski učitelj postavlja to pitanje svojim sugovornicima upravo pod vidom upućivanja na ono što je zapisano, na Zakon i proroke, dakle na tradiciju, koju treba istinski čitati te iz takva čitanja tumačiti sadašnjost i otkrivati istinsku novost povijesti spasenja. Zato i sam Krist prihvaća čaroliju čitanja. Utjelovljena Božja Riječ i po čitanju svetih spisa otkriva i objavljuje novost svoga života te konačnu pozadinu svoga poslanja: »I dođe u Nazaret, gdje bijaše othranjen. I uđe po svom običaju na dan subotnji u sinagogu te ustane čitati. Pruže mu Knjigu proroka Izaije. On razvije knjigu i nađe mjesto gdje stoji napisano: *Duh Gospodnji na meni je jer me pomaza! On me posla blagovjesnikom biti siromasima, proglasiti sužnjima oslobođenje, vid slijepima, na slobodu pustiti potlačene, proglasiti godinu milosti Gospodnje*. Tada savi knjigu, vrati je poslužiteljima i sjede. Oči svijuju u sinagogi bijahu uprte u njega. On im progovori: 'Danas se ispunilo ovo Pismo što vam još odzvanja u ušima.'« (Lk 4, 16-21).

² Usp. E. SALMANN, *La magia della lettura*, u: ISTI, *Scienza e spiritualità. Affinità elettive*, Bologna, 2009., 55.-82. I kasnije se oslanjamo na neke uvide iz navedenoga.

Da bi se čitanjem dogodilo *odzvanjanje u ušima*, odnosno utjelovljenje pročitanoa u životu čitatelja, prethodno se treba dogoditi još jedno gibanje koje opet potvrđuje da čitanje ponekad traži veću silu, muku i napor od pisanja. Čitanjem čovjek zapravo izlazi iz sebe, iz svoga *ja* (iz svoga egoizma!), utoliko koliko se ozbiljno, ponizno i poslušno podvrgava djelu koje čita, a to znači drugomu i drukčijemu, onomu što nije on i što stoji izvan njega. U tom kontekstu teolog Salmann piše o čitatelju kao »zatočeniku čitanja«³ koji napušta krhku sigurnost vlastitog *ja*, prepušta se zarobljavanju čitanjem kako bi zastao, slušao, gledao i opipavao pročitano te iz toga sudio o sebi i svijetu u kojem živi, a zatim se opet vratio sebi, uvijek s novim spoznajama, mislima i sudovima koji njegov život i svijet u kojem živi sve više okreću prema istinitom, lijepom i dobrom. Čitanje je stoga prava čarolija jer omogućuje da se iz dvaju neiscrpnih vrela, čitatelja i pročitanoa, rađaju i objavljuju uvijek nova otkrića i obrati.

Posvetimo sada nekoliko redaka koracima čarolije čitanja. Teolog Salmann smatra da je prvi korak te čarolije približavanje tekstu koje se događa po razmatranju predgovora i sadržaja djela koje će se čitati. Takvo približavanje omogućuje da se već na početku otkriju obrisi dinamizma teksta, njegova polazišta, tijek i uvidi do kojih autor dolazi. Prema tomu, predgovor i sadržaj, odnosno uvod i zaključak treba najprije pročitati jer oni odaju intonaciju i prvu, važnu mjeru razumijevanja teksta koji je u rukama te u čitatelju rađaju intuicije i pitanja kojima je već stvorena dijaloška tenzija između čitatelja i djela, a time je započela i čarolija čitanja.

Sljedeći korak jest prolistati djelo da se čitatelj upozna s njegovom temeljnom strukturom, ali i da osjeti miris krajolika u koji ulazi, odnosno atmosferu, usmjerenja, tendencije i milost koja se krije u djelu. Listati djelo prije njegova čitanja važno je i kao lekcija u kojoj se uči i podsjeća da se djelo promišlja kao jedna zasebna melodija koju čitateljevo unutarnje uho ne smije zanemariti dok pažljivo sluša stranicu po stranicu.

Potom je, dakako, na redu pažljivo i nadasve sporo čitanje. Tijekom toga važno je da se čitatelj očuva od napasti da olako odbaci djelo kao dosadno i nekorisno, odnosno da sjaj teksta prekrije svojim predrasudama, a čitanje pretvori u grč, što se često zna dogoditi. Prema Salmannu djelo se treba čitati tri puta (!) jer se u prvom čitanju, u borbi s čitateljevim predrasudama i njegovim različitim duhovnim stanjima, često događaju dvije krajnosti: ili se djelo pročita *u dahu* ili pak *s grčem*. Oba načina dovede do istoga rezultata da ono što je pročitano ostaje nejasno, dvoznačno ili krivo shvaćeno. Kao takvo ono je nadomak presudi da ode u zaborav ili beznačajnost. Što je veća sila koju treba uložiti u ponovljeno čitanje istoga, toliko će duže i čitanje i

³ Isto, 74.

pročitano sačuvati posebni šarm koji se javlja kad u već pročitano čitatelj otkriva opet nešto novo i/ili drukčije u odnosu na prvo čitanje i svoje predrazumijevanje te tako bolje razumije duh i slovo pročitano, a s druge strane i sebe samoga. Drugo čitanje istoga teksta nužno je radi odmjerenijega i time točnijega razumijevanja samoga djela. Tu čitatelj može sigurnije otkriti jake i slabe točke pročitano, može čitati između redaka te čuti ne samo ono što tekst govori nego i što šapuće, ali i kritički odmjeravati vlastitu reakciju na pročitano. Zato to drugo čitanje omogućuje i to da tekst koji pri prvom čitanju nije ništa govorio čitatelju, od kojega je skoro odustao, sada počne otkrivati u svoj njegovoj dotad nezapaženoj raskoši, važnosti i dragocjenosti koja zaslužuje čitateljevu zahvalnost. Treći ulaz u djelo čitatelja blagoslivlja sigurnošću spoznaje koja su temeljna pitanja na koja tekst odgovara, kakav je odnos teksta i autora te autorova ambijenta, potom kakav je odnos teksta i povijesti njegove interpretacije te odnos između teksta i intelektualne biografije samoga čitatelja. Jednom riječju, u trećem čitanju na djelu je egzegeza koja analizira tekst u njegovoj originalnosti i smješta ga u široki hermeneutički okvir povijesti te mikrokozmos čitateljeve sadašnjosti. Takav se pothvat rijetko može učiniti pri prvom čitanju, a da se ne zapadne u zamku površnosti ili krivoga puta.

Nakon ta tri čitanja Salmann savjetuje još jedno, čitanje na glas i to onih dijelova koje je čitatelj prepoznao kao nosiva težišta teksta kako bi još bolje razumio njegovu melodioznost i još sigurnije osigurao ono što je u njemu ostalo nakon čitanja. Na to se nadovezuje sljedeći korak u kojem se čitatelj, zatvarajući oči, otvara novim promišljanjima, idejama i mislima, ali i molitvama, koje se na poseban način rađaju u tim trenucima u kojima se zapravo događa izlazak iz *zatočeništva pročitano*, vraćanje sebi, svom životu i navikama koje više ne mogu ostati nedirnute i nepreobražene pročitanim. Uistinu, tako čitati nije nimalo lako, ali se jedino tako čitatelj stavlja na put slobode na kojem odnos njegove egzistencije i pročitano teksta ne poznaje zalaza.

Svaki savjet i poticaj da naše ljudske djelatnosti činimo *istinskije* i ozbiljnije uvijek je dobrodošao. U tom vam duhu predlažem i to o čemu je ovdje bilo riječi jer je jedna od dijagnoza naših dana i to da se mnogo i brzo piše, a malo i brzo čita. Jednom riječju, danas se malo *istinski čita*. Brzinom i površnošću, škrti spram napora i muke čitanja, čaroliji čitanja zatvaramo vrata prije nego je ona i pokušala ući. Tako se zatvaramo i radosti zbog njezina prvoga, najjednostavnijega, ali zajamčenoga dara: ako već ne uživamo dok čitamo, sigurno je da ćemo uživati u pročitano.

Poštovani čitatelji, pred vama je drugi ovogodišnji broj časopisa *Diacovensia*, koji je novim *Pravilnikom o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja Nacionalnog vijeća za znanost, visoko obrazovanje i tehnološki razvoj* (NN 28/17) **uvršten u najvišu kategoriju znanstvenih časopisa u Hrvatskoj za područje humanističkih znanosti**

(a1). Nedugo zatim *Diacovensia* je uvrštena u jednu od najpoznatijih bibliografskih baza SCOPUS. Osobito mi je stoga drago da na kraju ovoga uvodnika, a na početku našega zajedničkoga upuštanja u čaroliju čitanja, prenesem riječi koje je uputilo uredništvo prigodom uzdignuća ovoga časopisa: »Koristimo ovu priliku da zahvalimo i čestitamo svima koji su sudjelovali i doprinijeli rastu *Diacovensije*, u prvomu redu biskupima koji su dali potporu njegovu osnivanju te sponzorima iz toga vremena, potom glavnim urednicima, autorima, recenzentima i stručnim suradnicima, do, naravno, pretplatnika koji su osigurali održivost časopisa kroz sve ove godine.«